

**עמדות מורים ותלמידים כלפי הפרעת קשב וריכוז
עם היפראקטיביות (ADHD): היבטים לימודיים,
חברתיים, רגשיים והתנהגותיים בזיקה לדתיות**

חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה"

מאת:

חיים-ידידיה ערמון

בית הספר לחינוך

הוגש לסנט של אוניברסיטת בר אילן

אב, תשע"ה

רמת גן

תקציר

הפרעת קשב וריכוז עם היפראקטיביות (ADHD – Attention Deficit Hyperactivity Disorder) נחשבת לאחת ההפרעות השכיחות בקרב תלמידים (היימן, 2009; Avisar, 2010; Kirsch, Doerfler, & Troung, 2015). מטרת מחקר זה היא לבחון את הקשר בין רמת דתיות ל-ADHD בשני היבטים עיקריים: הבדלים בעמדות מורים ותלמידים (חילונים, דתיים וחרדים) ביחס לתפקוד תלמיד עם ADHD בבית ספר, ובתפיסת ההתנהגות הדתית של תלמיד זה.

ההבדלים בעמדות בין אנשים בעלי רמות דתיות שונות כלפי האדם החרגי מוכרים בעולם המחקר. גלובמן וליפשיץ (2004) דיווחו שעמדותיהם של מורים במגזר החרדי כלפי שילוב תלמידים נכים פיזית היו חיוביות. מאידך, עמדותיהם כלפי שילוב תלמידים בעלי הפרעות רגשיות היו שליליות. לייזר ורומי (Leyzer & Romi, 2008) מצאו כי במכללות חילוניות ודתיות ראו יותר יתרונות בשילוב מאשר במכללות חרדיות. כמו כן, מורים ותלמידים במכונים חרדיים הביעו דאגה מרובה יותר לגבי בעיות משמעת והתנהגות בכיתה משלבת, מאשר מורים ופרחי הוראה חילונים ודתיים. בנוגע להכשרה, סטודנטים חילונים ודתיים הביעו יותר דאגה לגבי חוסר הכשרה מתאימה של מורים משלבים, לעומת עמיתיהם החרדים. כמו כן, נמצא שהסטודנטים החילונים היו בעלי העמדות החיוביות ביותר כלפי שילוב, אחריהם הדתיים, ואילו החרדים העדיפו כיתת חינוך מיוחד עבור התלמיד בעל הצרכים המיוחדים – ולא לשלבו בכיתה רגילה.

הועברו שאלונים ל-600 נבדקים: מתוכם 150 מורי חטיבת ביניים ותיכון – 50 מורים מכל רמת דתיות (חילוני, דתי וחרדי), ול-450 תלמידיהם (בעלי רמת דתיות ורמת הפרעה שונים כמופיע להלן). כל מורה העריך שלושה מתלמידיו: 1. תלמיד רגיל – בעל התפתחות תקינה (וללא ADHD) 2. תלמיד שאובחן כסובל מ-ADHD ומטופל תרופתית 3. תלמיד שאובחן כסובל מ-ADHD ואינו מטופל תרופתית. כלי המחקר: 1. שאלון הערכת התפקוד של התלמיד בבית ספר (לימודי, חברתי, רגשי והתנהגותי), שנבנה והותאם על בסיס השאלון של ארטה (1999), ושאלון הערכת התנהגות התלמיד (ויסבורד, 2007). 2. שאלון תפיסת ההתנהגות הדתית, שנבנה לצורך המחקר, ועליו ענו המשתתפים למגזר הדתי והחרדי. כמו כן, התלמידים העריכו את עצמם במקביל למורים. לצורך בדיקת משתנים מתווכים בקרב המורים, הם השיבו גם על שלושה שאלונים נוספים: שאלון הבוחן את מידת הסגירות הקוגניטיבית של המורה (ישראל, 2002); שאלון הבודק את העמדות כלפי שילוב תלמיד עם ADHD בכיתה רגילה (Antonak & Larrivee, 1995); ושאלון דמוגרפי.

מניתוח הממצאים עולים הבדלים מובהקים בהערכת המורה את התפקוד הבית-ספרי בזיקה לסוג התלמיד, לרמת הדתיות, ובאופן חלקי לאינטראקציה ביניהם. מקור ההבדלים באינטראקציה היה בין התלמיד הדתי והחרדי בתחומים הרגשי וההתנהגותי. התלמידים בעלי ה-ADHD העריכו את עצמם כנמוכים ביחס לחבריהם הרגילים רק בתחומים ההתנהגותי והלימודי, ולא בחברתי וברגשי. נוסף על כך, נמצא כי ברוב המדדים המורים העריכו את התלמידים נמוך ביחס להערכת התלמידים את עצמם. בהתנהגות הדתית, על פי המורים הדתיים והחרדים, נמצאו הבדלים מובהקים בין התלמיד הרגיל, המטופל תרופתית והבלתי מטופל, בסדר זה מהגבוה לנמוך. אף התלמידים איששו ממצאים אלו על עצמם. נמצא כי סגירות קוגניטיבית, עמדות המתנגדות לשילוב, ומשנתי רקע בקרב המורים כמסבירים נוספים למידת הערכת התפקוד של התלמידים. נמצא קשר ניבויי בין הסגירות והעמדות המתנגדות לשילוב אחד לשני, וכן לרמת הדתיות. נמצאו הבדלים בסגירות ובעמדות בין המורים הדתיים והחרדים.

החידוש העיקרי של מחקר זה הוא הוכחת הקשר בין ADHD לדתיות בשתי נקודות

עיקריות:

1. המורים הדתיים והחרדים נמצאו מתנגדים יותר מהמורה החילוני לשילוב בכיתה רגילה של תלמיד המאובחן כסובל מ-ADHD, כל אחד וטעמו עמו. עמדה זו מן הסתם זולגת ליחס המורה לתלמידים אלו בכיתה.
2. תלמיד המאובחן כסובל מ-ADHD נמצא מתנהג דתית פחות מתלמיד רגיל הן בקרב הדתיים, והן בקרב החרדים. כמו כן, תלמיד המטופל תרופתית נמצא מתנהג דתית גבוה מתלמיד שאינו מטופל.

בדיון מוצעת האפשרות כי הירידה בהתנהגות הדתית היא חלק ממאפייני ההפרעה, או לחלופין היא תוצר של הדחייה החברתית מהעולם הדתי. יש לתוצאות מחקר זה השלכות לסוגיות מרכזיות בחינוך הדתי, כמו עזיבת הדת ונוער בסיכון.